

گوش‌های ایرانی

(سیوندی، یزدی و سویی)

کارل فریدریش آندریاس

با همکاری: کای بار و والتر هنینگ

تدوین و تنظیم از: آرتور کریستین سن

مترجم:

علی نوراد

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، ۱۳۹۴

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، صندوق پستی ۶۴۱۹-۱۴۱۵۵، تلفن: ۳-۸۸۰۴۶۸۹۱، فکس: ۸۸۰۳۶۳۱۷

گوش‌های ایرانی (سیوندی، یزدی و سویی)

مؤلف: کارل فریدریش آندریاس با همکاری کای بار و والترهینینگ

تدوین و تنظیم از: آرتور کریستین سن

مترجم: علی نورزاد

مدیر انتشارات: ناصر زعفرانچی

ویراستار علمی: دکتر نادر کریمیان سردشتی

نمونه‌خوان: ایوب نازی

صفحه‌آرا: نادیا حاجی‌پور

مترجم فنی: عرفان بهاردوست

اجزاء، جلد: فرزانه صادقیان

ناظر چاپ: مجید اسماعیلی زارع

پ اول: ۱۳۹۴

شماره گاهنامه: نسخه

چاپ و جاف: حافی: الغدیر

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

سرشناسه: کریستین سن، آرتور، ۱۸۷۵ - ۱۹۴۵ م. گردآورنده Christensen, Arthur

عنوان و نام پدیدآور: گوش‌های ایرانی (سیوندی، یزدی و سویی) / کارل فریدریش آندریاس، با

همکاری کای بارو، والترهینینگ؛ تدوین و تنظیم آرتور کریستین سن؛ مترجم علی نورزاد؛

ویراستار علمی: نادر کریمیان سردشتی.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: هفت، ۲۶۱ ص.

شابک: 978-964-426-823-6

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: عنوان اصلی: Iranische dialektaufzeichnungen aus dem

nachlass, 1939.

موضوع: زبان‌های ایرانی — گوش‌ها موضوع: سیوندی، موضوع: یزدی، موضوع: سویی

شناسه افزوده: بار، کای، ۱۸۹۶ - ۱۹۷۰ م.

شناسه افزوده: Barr, Kaj

شناسه افزوده: آندریاس، فریدریش کارل، ۱۸۴۶ - ۱۹۳۰ م.

شناسه افزوده: Andreas, Friedrich Carl

شناسه افزوده: هینینگ، والتر برونو، ۱۹۰۸ - ۱۹۶۷ م.

شناسه افزوده: Henning, W. B. (Walter Bruno)

شناسه افزوده: نورزاد، علی، مترجم

شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ / ۵۴۵۹ PIRrrrr

رده بندی دیویی: ۴۱۹

شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۳۲۶۰۲

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار
۵	بخش اول: گدیش سیوندی
۷	الف - مقدمه
۱۵	ب - آوانگاری و کتبت فاسی
۱۸	دستور زبان گویش سیوندی
۱۸	ارتباطات آوایی
۳۲	صیغه‌های افعال سیوندی
۶۱	اسم
۶۱	پسوندها
۶۴	۷. حرف تعریف
۶۴	۸. اسم‌ها
۶۶	۹. صفت
۶۶	۱۰. کلمات شمارشی
۶۶	۱۱. ضمیر
۶۸	۱۲. ادات/ حرف
۶۸	۱۳. قیود
۶۹	۱۴. حروف اضافه
۷۰	۱۵. حروف ربط
۷۱	پی‌نوشت‌ها

بخش دوم: گویش یزدی ۷۵

الف - سرآغاز ۷۷

ب- آوانگاری و نوشتار فارسی ۸۳

ج - دستور زبان گویش یزدی ۸۵

۱) ارتباط آوایی ۸۵

۲) توضیحاتی درباره واژه‌ها ۸۵

۳) تکبیر ۸۹

۴) درباره فعل ۹۰

۵) درباره اسم ۱۰۸

۶) ضمیر ۱۰۹

۷) ادات، حرف ۱۱۰

۸) پی‌نوشت‌ها: ۱۱۱

بخش سوم: گویش سویی ۱۱۵

الف - سرآغاز ۱۱۷

ب- علایم و آوانگاری و معادل نوشتاری فارسی ۱۲۱

ج: دستور گویش سیوندی ۱۲۱

۱. ارتباطات آوایی ۱۲۱

۲. ملاحظات در مورد واژه‌ها ۱۲۱

۳. ملاحظات در مورد همخوان‌ها ۱۲۲

۴. درباره فعل در گویش سویی ۱۲۳

۵. ادات / حروف ۱۳۲

پی‌نوشت‌ها ۱۳۳

بخش چهارم: فرهنگ واژگان گویش‌ها (سیوندی، سویی، یزدی) ۱۳۵

۱- واژگان گویش سیوندی ۱۳۷

۲- واژگان گویش یزدی ۱۵۱

۳- واژگان گویش سویی ۱۵۹

بخش پنجم: پیوست‌ها ۱۸۵

پیوست یکم: احوال و آثار ایرانشناسان ۱۸۷

[۱] فریدریش کارل آندریاس: ۱۸۹

الف) زندگینامه: ۱۸۹

ب) آثار و تألیفات (کتابها و مقاله‌ها): ۱۹۰

ج) درباره احوال و آثار آندریاس: ۱۹۶

[۲] آرتور کریستن سن: ۱۹۷

الف) زندگینامه: ۱۹۷

ب) مقالات آرتور کریستن سن (ترجمه شده به زبان فارسی): ۲۰۳

ج) درباره آرتور کریستن سن: ۲۰۶

[۳] ژوکوفسکی: ۲۰۹

[۴] اسکارمان: ۲۱۰

[۵] روماسکوویچ: ۲۱۰

پیوست دوم: واژه‌نامه فارسی به انگلیسی

(واژگان و اصطلاحات گویش‌شناسی و زبان‌شناسی) ۲۱۳

پیوست سوم: کتاب‌شناسی (گویش‌های بزدی، سیوندی و سویی) ۲۵۹

پیشگفتار

تاریخ مهم سفر بزرگ «کارل فریدریش آندریاس»^۱ به مشرق زمین، در شرح حال مختصر و کوتاه وی، تألیف «پرفسور زیگ»^۲ در گوتینگن و بر اساس گزارش‌های زندگی شخصی او، فلم خودش و یادداشت‌های ضمیمه دکتر «والتر لنتس»^۳ در بزرگداشت این دانشمند^۴ در سال‌های ۱۸۸۲-۱۸۷۵ ثبت و ضبط شده است. اکنون می‌توان ماجرای این سفر پربار را در دفترچه و کتابچه خاطرات موجود «آندریاس» (محفوظ در کتابخانه دانشگاهی گوتینگن) جز به جز پیگیری نمود. وی نزدیک پنج سال در ایران اقامت داشته و بیشتر اوقات زندگی را در استان فارس سکونت نموده است. در طول این مدت، به‌طور مستمر علی‌رغم شرایط دشوار اقتصادی و با وجود تمامی مشکلات و مرارت‌های ناشی از آن، پژوهشهای خود را در زمینه‌های گوناگون علمی ادامه داده است. یادداشت‌هایی در زمینه‌های جغرافیا، نقشه‌برداری، مکانهای تاریخی، جانورشناسی، گیاه‌شناسی و زبان‌شناسی در کتابچه دست‌نویس به یادمانده از او موجود هستند.

پژوهش‌های زبان‌شناسی آندریاس در آغاز شامل ده دفترچه صحافی شده بود و تا کنون نیز در دو صندوقچه و به امضای «آندریاس» گزارش‌های درباره گویش‌های فارسی جدید، نگهداری می‌شوند. علاوه بر این مطالب مربوط به زبان‌شناسی (گوش‌شناسی) به صورت پراکنده، در سه صندوقچه محتوی سفرنامه‌هایش نیز موجودند. به ریزه این که مجموعه‌های بسیار غنی درباره گویش ریهر (با یادداشت‌هایی درباره گویش تنگستانی و

1) F.C. Andreas

2) Sieg

3) W. Lentz

4) Zeitschr. F. Indologie u. Iranistik, VIII, s. 1-17. Abhandlungen d. Ges. d. Wiss. Zu Göttingen. Phil.- Hist. Kl. 3. Folge, N, 11.

دشتی) نیز از وی بر جا مانده‌اند. گویش‌های دیگری که آندریاس درباره آنها مطالبی را گردآوری نموده، عبارتند از: سومقونی، اردکانی، (با یادداشتهایی درباره خولاری و کلاتی) سیوندی، یزدی، سویی، لهجه‌های بستک، گراش، گوکوشک، گویش‌های کردی، عبدو و کلون، گروس (بیجار)، سنه‌ای، [کرمانشاهی] و گویش‌های لری. افزون بر این، ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات گوناگون عامیانه فارسی نوشتاری، واژگان، عبارات و اصطلاحات گویش محاوره‌ای شیرازی، نیز جزو آن حساب می‌آیند.

هنگامی که پروفیسور لومل^۱ به نمایندگی از سوی کمیته منتخب نشر آثار به جا مانده آندریاس، از بنده درخواست نمود، تا با همکاری دکتر والتر هنینگ کار تنظیم، گردآوری، نشر و آوانویسی گویش‌ها را به عهده بگیرم، در واقع این امر برای من تکلیفی دوست داشتنی بود،^۲ این درخواست را اجابت نمایم و در انجام چنین کاری سهمی داشته باشم و بتوانم پژوهش‌های گویش‌شناسی ارزشمند، استاد و دوست ارجمند خود را (که برای راهنمایی‌ها و کمک‌وی در تمامی مطالعات گویش‌شناسی بسیار مدیون او هستم)، در دسترس ایرانیان قرار دهم. کار پژوهشی بدین‌سان تقسیم‌بندی شده که دکتر والتر هنینگ، آوانویسی گویش‌ها را بر اساس شناسان فارسی را بررسی کند که پیش‌تر بر اساس راهنمایی‌های آندریاس انجام یافته بود و یادداشتهای مربوط به گویش لری هم بر همان اساس بررسی شوند، در این حین، نگارنده نیز حجم کمتری از آوانویسی‌های لهجه‌های شمال شرقی (سیوندی، یزدی، سویی) را که به پژوهش‌های خودم نزدیک‌تر است، در بخش اول کتاب کنونی بررسی نمایم. مسوویت تنظیم گزارش‌های مربوط به [زبان] کردی نیز بر عهده استاد کای بار^۳ بوده است.

هر چند که بایستی فقط کار خود را در گویش‌های رایج کنونی و طبعی در ایران امروز محدود می‌کردم، لیکن در اینجا لازم است یک بار دیگر به موضوع تقسیم‌بندی گروه گویش‌های ایرانی باز گردم.^۳ در واقع آندریاس شایسته قدردانی ویژه است، چرا که از

1) H. Lommel

2) K. Barr

3) S. meine "Contributions á La dialectologie iranienne". Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs. Historisk – filologiske Meddelelser. XVII 2, S. 3ff.

همان آغاز تفاوت بین گویش‌های شمال غربی (یا ایران مرکزی) و جنوب شرقی ایران را نشان داده است.^۱ اسکارمان^۲ نیز کار او را ادامه داده است. او می‌نویسد: «گویش‌های محلی‌ای که امروزه در غرب ایران در زبان عامه رایج‌اند، دلایل قاطعی برای این انشعاب لهجه‌های غرب ایران به دو دسته شمالی و جنوبی در اختیارمان قرار می‌دهند، آن هم بر همان اساسی که آن دو لهجه تثبیت و مشخص در ایران مرکزی به دست ما رسیده است. این انشعاب به زمان‌های بسیار قدیم باز می‌گردد.»

کارل هادانک^۳ در مورد برخورد بیش از حد صورت‌گرایانه با گویش‌های محاوره‌ای از زبان گفتاری [امر را] هشدار داده است. او می‌گوید: «من در این تمایز تلاشی موقتی را به منظور نظم، شنیدن به نوعی تکرار مشاهده می‌کنم، که در نظر من گوناگونی گمراه کننده تلاش‌های نظام‌بخش در جهت توضیح موضوع را به سخره می‌گیرد.» آگاهی هر چه بیشتر از روابط زبان-گویشی ایران، شناخت همبستگی‌های بسیار قوی آنها، دائماً مرا در مضیقه قرار داده و بیش از پیش تبدیل به مخالف قالب‌های ساده نموده است. شیوه‌های ترکیب زبان‌ها و گویش‌ها در نشان‌های متعدد رویدادهای تاریخی در تلاقی با یکدیگر هستند که ما با "قوانین" حفظ شده بدون توجه به زمان آنها را درک نمی‌کنیم، بلکه فقط می‌توانیم آنها را به صورت واقعیتی بپذیریم. اقوام با مهاجرت به مناطق جدید، لهجه‌ها و گویش‌های خود را نیز در آنجا ترویج و رشد می‌دهند، این تأثیرات نه فقط تأثیرات زبان نوشتاری بر لهجه‌ها، تبدیلی بوده، بلکه لهجه‌های دیگر نیز خصوصیات اولیه خود را از دست داده‌اند. یک پژوهشگر زبان‌شناس باید همه این موارد را در نظر داشته باشد.

یکی از وظایف "گویش‌شناسی مدرن" آن است که بررسی نماید که در چه محدوده‌ای قادر به انجام تقسیم‌بندی موقتی است؛ اما این امر که تفاوت تاریخی و جغرافیایی در حوزه زبانی شمال غربی و جنوب غربی (ماد باستان، که درباره آن به هر حال اطلاعات

1) Kurdisch-Persische Forschungen, Abteilung I (Berlin 1909), Einleitung, S. XVIII.

2) Oskar Mann

3) Karl Hadank

4) Kurdisch-Persische Forschungen, Abteilung III, Bd. I, Einleitung, S. LVF.

بسیار کمی داریم در برابر فارسی باستان، اکدی در برابر کتیبه‌های پهلوی ساسانی، تورفان- پهلوی شمال غربی در برابر تورفان پهلوی جنوب غربی) هنوز ویژگی‌های اصلی خود را حفظ کرده است، برای من هم، مثل آندریاس و اسکار مان ثابت شده است. گزارش‌های این کتاب از واژگان و صیغه‌های صرفی با صرف فعل‌ها تشکیل شده است. برای توضیح صورت‌های فعل، جملات کوتاه ارائه می‌شوند. صورت نوشتاری نیز با الفبای فارسی و ترجمه فارسی جدید ضمیمه شده است. متن‌های مرتبط باگویش‌های بررسی شده در این کتاب فقط یادداشت‌هایی درباره [گویش کردی] "گروسی" هستند برای تنمیم و تصحیح کار دستوری این مطالب همکاران مربوطه مسئولیت را به عهده دارند. نوامانات و ته‌پای را که در ثبت و ضبط تلفظ واژگان، آن به گونه‌ای که در اصل گزارش‌ها آمده است، همان صورت حفظ نموده‌ایم.

در اینجا فرصت را غنیمت شمرده و از مدیریت کتابخانه دانشگاه گوتینگن، برای همکاری آنها که واقعا فرصت نامحدودی را برای مطالعه منابع و مآخذ مورد نیاز در شهر «شارلوتن لوند»^۱ در اختیارم قرار دادند، تشکر قلبی‌ام را ابراز نمایم. افزون بر این وظیفه خود می‌دانم از دکتر «والتر کریستن سن»^۲ که در خوانش و ویراستاری این کتاب همکاری داشته، سپاسگزاری نمایم.

شارلوتن لوند- مه ۱۹۳۴ میلادی

«آرتور کریستن سن»^۲

1) Charottenlund

2) Arthur Christensen